

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ\*  
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ  
2019

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |                                                           |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
| <b>A kutató neve</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |                                                           |
| Nagy Nikoletta                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |                                                           |
| <b>A kutatás témája</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |                                                           |
| A Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület munkácsi fiókjának iratai                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                           |
| <b>A kutatás helyszíne</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                           |
| <b>ország, város</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Ukrajna, Beregszász                                       |
| <b>intézmény(ek)</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      | Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege |
| <b>A kutatás ideje</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |                                                           |
| 2019. július 1. – 2019. július 31. 1 hónap                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |                                                           |
| <b>A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)</b>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |                                                           |
| <p>A Klebelsberg Kunó Ösztöndíj jóvoltából 2019 júliusában volt szerencsém egy hónapos kutatómunkát végezni a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL) beregszászi részlegén. Ennek keretein belül egyrészt megvizsgáltam az 1516. számú fondhoz tartozó iratokat, másrészt készítettem egy részletes iratjegyzéket a benne található összes dokumentumról. A fond a Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület tevékenységével kapcsolatos iratokat tartalmazza, beleértve az egyesület által fenntartott Vakok Munkácsi Állami Ipariskola és Foglalkoztató Intézetét, ahol a vak gyermekek 1-4. osztályig történő tanítását végezték, illetve a 15. éven felüliek számára szakirányú oktatás folyt, abból a célból, hogy valamilyen szakmát elsajátítva meg tudjanak állni a saját lábukon. Az egyesület munkája példaértékű volt, hiszen rengeteg nehézsorsú látássérült oktatását és foglalkoztatását vállalták magukra. Munkájukra pedig nagy szükség volt, mivel 1940-ben csak Magyarországon, közel tízezerre becsülték a különböző korú vakok számát.</p> <p>A Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület az egyik fiókegyesülete volt a magyarországi Vakokat Gyámolító Országos Egyesületnek, amely az ország egyetlen olyan egyesülete volt, amely kizárólag vakok segélyezésével foglalkozott. Az anyaországi egyesület a már 1882 óta fennálló Vakok Országos Intézete Önképző-, Segélyező- és Nyugdíjegylete és a Vakok Budapesti Országos</p> |                                                           |

\* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül az ösztöndíj adományozójának honlapjára.

Intézete tagjaiból alakult 1896-ban.<sup>1</sup>

A Vakokat Gyámolító Országos Egyesület Budapesti Központi Foglalkoztató Intézete a felvett vakok elméleti és ipari képzéséről, valamint foglalkoztatásáról gondoskodott. Az Intézet lehetőség szerint munkát nyújtott a világtalanoknak, hogy erkölcsileg, társadalmilag és gazdaságilag is felemelje őket, biztosítva ezáltal megélhetésüket és jövőjüket. Az Intézetbe nemzetiség, vallás és nemre való tekintet nélkül nyerhettek felvételt a látássérültek. Azonban kizárólag olyan 14 éven felüli és 35 éven aluli korban lévőket vettek fel, akik a vakságon kívül nem szenvedtek egyéb, olyan jellegű fogyatékosságban vagy betegségben, amely az ipari kiképzésüket megakadályozta volna. A kiképzésük négy évig tartott, ami után vagy az intézeten kívül végeztek önálló munkát, vagy az intézeti műhelyben jutottak ipari foglalkoztatáshoz.<sup>2</sup>

A központi egyesületnek az alakulása után nem sokkal – még a világháború előtt – kilenc fiókegyesülete alakult: Budapesten, Kolozsváron, Miskolcon, Szegeden, Szombathelyen, Eperjesen, Aradon, Temesváron és Újpesten. Az eperjesit és az aradit sajnos a megszállók feloszlatták, Munkácson azonban a csehek egy újat állítottak fel, ez volt a Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület.<sup>3</sup>

Kárpátaljai a történelmi Magyarország részét képezte 1918-ig. Az első világháború elvesztése, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlasztása következtében Kárpátalja nagyobb része, nemzetközi jogilag a „Szerződés Csehszlovákia függetlenségének elismeréséről és a kisebbségek védelméről” szóló, 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban aláírt egyezményrel vált az újonnan alakult állam szerves részévé. A saint-germaini békeszerződésben kijelölt Csehszlovákia keretébe a korábbi Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye által alkotott Kárpátalja került.<sup>4</sup> Majd 1938 és 1940 között, az első és második bécsi döntés értelmében, az első világháború után elcsatolt területek jelentős része — többek között Kárpátalja is — visszakerült Magyarországhoz.

A cseh éra alatt Kárpátalja ruszin hegyvidékein rengeteg vak gyermek és felnőtt élt, akik teljesen képzetlenek voltak, mivel nem volt számukra megfelelő oktatási intézmény. 1922-ben a Csehszlovák Vöröskereszt vezetőiben vetődött fel egy vakok számára létesítendő intézmény gondolata. A Munkácsi Vakok Állami Iskoláját 1923. november 11-én alapították meg, az iskola ekkor 6 gyerekkel kezdte meg működését. Első igazgatója Iván Humenuk volt, akinek sajnos rövid tevékenységét súlyos betegség szakította félre, amibe bele is halt. Utóda az igazgatói székben Dr.

<sup>1</sup> Dr. Horony Pálfi Aurél. A jótékony egyesületek működése Budapesten. – Budapesti Statisztikai Közlemények, 91/1, 1940.

<sup>2</sup> KTÁL Fond 1516., opisz 2., od. zb. 67. Felvételi szabályzat.

<sup>3</sup> Pesti Hírlap (1941. 05. 01.), 63. évf., 98. szám, 4. Kopog a fehér bot. Világtalan mérnökök, tanárok, munkások.

<sup>4</sup> Halmosy Dénes (szerk. 1983). Nemzetközi szerződések, 1918–1945. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó–Gondolat Könyvkiadó.

Josef Frantál volt.<sup>5</sup>

A kárpátaljai egyesület célja a Kárpátalja területén élő szegény sorsú vakok elméleti és ipari oktatása volt. Fontosnak tartották a kenyérkereseti szakmát tanult felnőtt világtalanok továbbképzését és foglalkoztatását, illetve a megszorult szakképtelen, öreg vagy beteg vakok segélyesését és gyámolítását.

Az egyesület alapszabályában a következő vállalt feladatokat fektették le:

- Gondoskodni arról, hogy a Vakok Intézetében Kárpátalja területén élő szülők vak gyerekeit oktassák és neveljék;
- Segélyezni és mindenben támogatni a gyámolításra szoruló vakokat és azok családtagjait;
- Székhelyén, tehát Munkácson ipari tanműhelyeket állítani fel, amelyekben a felnőtt vakokat ipari oktatásban, illetve továbbképzésben és foglalkoztatásban, a tanulatlanokat pedig elméleti oktatásban részesítik;
- Az idős, képezhetetlen és munkaképtelen vakok számára otthonokat létesíteni;
- Igyekezni minél szélesebb körben felébreszteni a társadalom érdeklődését a vakok ügye iránt. Ezáltal gondoskodni arról, hogy a vakok hasznos szórakozásban részesüljenek, részükre ismereteiket bővítendő felolvasásokat, oktató kurzusokat, alkalmi ünnepségeket tartani, illetve időközönként nyilvános hangversenyeket és ipari kiállításokat szervezni.<sup>6</sup> Az iskolának volt kórusa és zenekara is, sőt sok tanuló sikeresen megtanult zongorázni is.

Az első adatokat az 1924/25-ös tanévről találjuk, ekkor még mindössze hét gyerek tanult a falai között. Az iskola aztán évről-évre folyamatosan bővült. Az első ízben, ideiglenesen az iskola részére bocsátott épület nagyon kicsinek bizonyult a sok lakója számára, így 1930-ban a Vakokat Gyámolító Egyesület egy négyosztályos iskolát épített a vak tanulók részére.<sup>7</sup> Azonban a folyamatos bővülésnek köszönhetően az Intézet hamarosan ezt az épületet is kinőtte. A következő bővítési lehetőséget az adta, hogy 1941-ben a M. kir. Belügyminisztérium feloszlatta az Iskola Segély Egyesületet (Skoljana Pomoscs), a tulajdonában lévő épületet pedig az ungvári Kárpátaljai Tudományos Társaságnak adományozta. Az épületet, amely a vakok internátusi iskolája szomszédságában helyezkedett el, a Vakokat Gyámolító Egyesület vásárolta meg a Tudományos Társaságtól 36 ezer pengőért.<sup>8</sup>

Az 1. opisz iratai, melyek kronológiailag még szinte teljes egészében a csehszlovák korszakhoz köthetőek, számos statisztikai adatot és beszámolót tartalmaznak a Vakok Állami Iskolájának

<sup>5</sup> KTÁL Fond 1516., opisz 1., od. zb. 174., 2. Munkácsi Állami Vakok Iskolája.

<sup>6</sup> KTÁL Fond 1516, opisz 2. od. zb. A Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület Alapszabálya.

<sup>7</sup> KTÁL Fond 1516., opisz 1., od. zb. 71. 17. Éves jelentés az 1930/31-es tanévről.

<sup>8</sup> KTÁL Fond 1516., opisz 1., od. zb. 217. 3. Beszámoló a Vakokat Gyámolító Magyarországi Egyesületek Tekintetes Országos Elnökségének.

tevékenységéről. Az éves beszámolókból nagyrészt nyomon követhetjük az iskola kifejlődését és működését, megtudhatjuk, hogy mennyi volt évenként a vak diákok száma, nemzetisége, nemi és vallási megoszlása, továbbá, hogy milyen családi közegből kerültek az iskolába és mekkora mértékű látáskárosodással rendelkeztek. A fejlődés szemmel látható, mivel míg 1924-ben életkortól függetlenül, egy osztályban tanították a kicsiket és nagyokat egyaránt, addig az 1930/1931-es tanévben már a négy elemi osztály mellett egy bölcsőde is rendelkezésre állt, a 15 éven felüli fiatalok pedig külön csoportot alkottak az intézményen belül. A 30'-as években az éves beszámolók jellege megváltozik, már csak osztályonként említik a diákokat, egyéb adatok megjelölése nélkül.

A kimutatásokból kiderül, hogy többnyire csak teljesen vak növendékeket vettek fel az intézetbe, vagy olyan családok látáskárosodott gyermekeit, akik nagyon rossz anyagi körülményeik miatt nem engedhették meg maguknak gyermekük taníttatását. A tanulók túlnyomó többsége ruszin nemzetiségű volt, azonban az intézet nem zárkózott el a magyar, német, román vagy zsidó nemzetiségűek felvételétől sem.

Ezen adatok fényében az éves beszámolókat felhasználva készítettem egy kimutatást, amely segítségével világos képet kaphatunk az Intézet évenkénti fejlődéséről.

| <b>Kimutatás a munkácsi Vakok Állami Intézetéről 1924-1932 között</b> |                       |                       |                                             |                                                                         |                                     |                                                                            |
|-----------------------------------------------------------------------|-----------------------|-----------------------|---------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------|
| <b>Tanév</b>                                                          | <b>A tanuló száma</b> | <b>Nemi megoszlás</b> | <b>Nemzetiségi megoszlás</b>                | <b>Vallási megoszlás</b>                                                | <b>A tanuló családi összetétele</b> | <b>A tanuló vakságának mértéke</b>                                         |
| <b>1924/25</b>                                                        | 7                     | 4 fiú<br>3 lány       | 5 ruszin<br>1 német<br>1 magyar             | 5 görög katolikus<br>1 római katolikus<br>1 evangélikus                 | 1 félárva<br>1 árva<br>5 családos   | 3 teljesen vak<br>2 távolba lát<br>20 cm-re<br>2 200 cm-re                 |
| <b>1925/26</b>                                                        | 11                    | 7 fiú<br>4 lány       | 9 ruszin<br>2 magyar                        | 8 görög katolikus<br>1 római katolikus<br>1 evangélikus<br>1 pravoszláv | 2 árva<br>3 félárva<br>6 családos   | 5 teljesen vak<br>2 távolba lát<br>20 cm-re<br>2 100 cm-re,<br>2 200 cm-re |
| <b>1926/27</b>                                                        | 12                    | 7 fiú<br>5 lány       | 8 ruszin<br>2 magyar<br>1 román<br>1 cigány | 8 görög katolikus<br>2 pravoszláv<br>1 református<br>1 evangélikus      | 3 árva<br>2 félárva<br>7 családos   | 8 teljesen vak<br>2 egy szemére lát<br>1 egy szemére lát<br>3 m-re         |

|                |    |                   |                                   |                                                                       |                                    |                                                                              |
|----------------|----|-------------------|-----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|
|                |    |                   |                                   |                                                                       |                                    | egy 6 m-re                                                                   |
| <b>1927/28</b> | 19 | 11 fiú<br>8 lány  | 17 ruszin<br>1 magyar<br>1 cigány | 17 görög<br>katolikus<br>1 református<br>1 pravoszláv                 | 1 félárva<br>4 árva<br>14 családos | 14 teljesen<br>vak<br>4 egy<br>szemére lát<br>1 egy<br>szemére lát<br>3 m-re |
| <b>1929/30</b> | 40 | 21 fiú<br>19 lány | —                                 | —                                                                     | —                                  | —                                                                            |
| <b>1930/31</b> | 54 | 35 fiú<br>19 lány | 52 ruszin<br>1 magyar<br>1 zsidó  | 50 görög<br>katolikus<br>2 római katolikus<br>1 református<br>1 zsidó | —                                  | —                                                                            |
| <b>1931/32</b> | 57 | 30 fiú<br>27 lány | 49 ruszin<br>7 magyar<br>1 zsidó  | —                                                                     | —                                  | —                                                                            |

A fond 2. opiszában a Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület alapszabályán kívül nagy számban megtalálhatjuk a Vakok Állami Iskola tanárainak személyes dokumentumait, levelezéseket különböző intézményekkel a tanulók felvételével vagy átirányításával kapcsolatban, illetve számos kimutatást az intézet pártfogoltjainak járó illetményeiről.

A Munkácsi Vakok Állami Intézetének tanmenete az írás-olvasástól kezdve felölelte a rendes iskolák valamennyi tantárgyát és növendékeiket kilenc éven át sikerült a polgári iskola negyedik osztályának színvonalára emelniük. A fiatalok 15 éves koruk után szakképzésben részesültek, s tehetségükhöz mérten zenészi vagy ipari pályára osztatták be őket. A vakokat foglalkoztató intézetben kefekötészeti és seprűkészítési iparágak voltak megtalálhatóak. Ezeken belül foglalkozhattak seprűvarrással, seprűkötéssel, seprűkikészítéssel, kefekötéssel vagy kefeválogatással. Ezen szakmák foglalkoztatásáról a Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület iparigazolvánnyal is rendelkezett.<sup>9</sup>

A Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület feloszlataásáról szóló hivatalos dokumentum az említett fondban sajnos nem található, így beszüntetésének dátumáról csak az iratok keltezéseiből tudunk következtetni. Ezek alapján az egyesület 1944 szeptemberéig folytathatta működését zavartalanul. Ezt követően valószínűleg az 1944 októberében Kárpátalját megszálló szovjet

<sup>9</sup> KTÁL Fond 1516., opisz 2., od. zb. 58. 4. Iparigazolvány.

hatóságok megszüntették működését, az összes többi magyar művelődési és kulturális szervezettel egyetemben.

A Magyarországi Vakok Országos Egyesületét a belügyminiszter 1949-ben, arra hivatkozva, hogy a vakokról való intézményes gondoskodás állami feladat, a 3.200/1949. Korm. számú rendelete értelmében oszlatta fel.<sup>10</sup>

#### **A kutatás módszere**

A Klebelsberg Kunó Ösztöndíj jóvoltából egy hónap kutatásra volt lehetőségem a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén. Az ösztöndíjat 2019. július 1.– 31. között vettem igénybe. Miután kézhez kaptam a kikért levéltári iratokat, elkezdtem azok átvizsgálását. A kutatómunkám első lépéseként adatbázist készítettem magyar nyelven a fondban található iratok jegyzékéről, megkönnyítve ezáltal azon kutatók dolgát, akik a későbbiekben szeretnének megismerkedni az irategyüttes tartalmával. Ez a tételes iratjegyzék tartalmazza az irat pontos jelzetét (jelen levéltár esetében fond, opisz, leírási egység), a dosszié címét magyarul, illetve a benne található iratok pontos dátumát.

A kutatás második lépéseként megkezdtem a kikért iratok tanulmányozásához. Utolsó lépésként az adatok összegzéseként hozzáfogtam az ösztöndíj beszámolóm elkészítéséhez, amelyben igyekeztem feltárni a Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület tevékenységét, céljait és feladatait illetve az egyesület által fenntartott Munkácsi Vakok Iskolájának működését.

#### **A kutatási eredmények hasznosítása (pl. előadás, publikáció) és az esetleges további lehetőségek**

Az ösztöndíjas időszak végére sikerült összeállítanom egy tételes jegyzéket a fondban található valamennyi dossziéről, viszont a feltárt dokumentumok tanulmányozásában még rengeteg lehetőség rejlik. Számos új irányban lehetne továbbvinni a már megkezdett kutatást, hiszen a Kárpátalján fogyatékkal élők segélyezésének és támogatásának kutatása a történészek által teljes mértékben érintetlen terület. A továbbiakban szeretném közelebbről megvizsgálni a Munkácsi Vakok Intézete működését, érdekes lehet például az ott tanult diákok életútjának felkutatása, illetve egy olyan statisztikai kimutatás, amely felmérné, milyen mértékben bizonyult hasznosnak a látássérültek oktatása és szakirányú képzése, hogyan tudták kamatoztatni az Intézetben tanultakat.

<sup>10</sup> Magyar Közlöny (1949. 04. 09.), 77. szám. A magyar köztársaság kormányának 3.200/1949. Korm. számú rendelete a vakokról való intézményes állami gondoskodás tárgyában.

Az ez idáig feldolgozott adatok beszámolóját a közelgő XVI. Fiatal Kárpátaljai Magyar Kutatók Konferenciáján szeretném bemutatni, amelyre ez év novemberében kerül sor Beregszászban.

Ezúton szeretném hálás köszönetemet kifejezni a Külgazdasági és Külügyminisztérium, Nemzetközi Magyar Nyelvi Képzésekért és Oktatásért Felelős Főosztály felé, hogy bizalmat szavaztak nekem és támogatásuk segítségével elvégezhettem kutatásaimat a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén.

**Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek (beleértve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)**

Az általam vizsgált iratanyag eddig teljesen feltáratlan volt. A jövőbeli ösztöndíjasoknak fontos tudni, hogy ilyen esetekben a kutatni kívánt anyagot hetekkel vagy akár hónapokkal a kutatás megkezdése előtt ki kell kérni, mivel az iratok előkészítése időigényes feladat. A levéltárban viszont csak egy alkalmazott foglalkozik a kutatók által kikért dokumentumok rendszerezésével, amelyek a kikérések sorrendjében történnek.

További problémát jelenthet a kutató számára, hogy a fondjegyzékek címei nem minden esetben takarják a bennük található dokumentumok tartalmát. Esetemben a levéltári fond címe is megtévesztő, ugyanis míg az 1516. fond címe Vakokat Gyámolító Kárpátaljai Egyesület munkácsi fiókjának iratai, addig a már említett fondban nagyrészt az egyesület által fenntartott Munkácsi Vakok Iskolájának iratai szerepelnek.

Végül, fontos megjegyezni, hogy a fondokhoz tartozó opiszok jegyzéke minden esetben orosz vagy ukrán nyelvű, a bennük lévő dokumentumok pedig íródhattak magyar, orosz vagy cseh nyelven is. Továbbá számos esetben előfordul, hogy a kézzel írott dokumentumok tiszte teljesen olvashatatlanok.

Beregsom, 2019. október 15.

Nagy Nikolett